

Kerner Anna

Mire jó a filozófia?

A kompetenciák fejlesztésének lehetőségei a filozófiatanításban

Miért szükséges filozófiát tanítani? Mert emberi igényt elégít ki. A személyiség fejlődésének, a felnőtté válásnak fontos momentuma, hogy megfogalmazódnak a fiatalokban a világra mint egészre, valamint a világ és az én viszonyára vonatkozó filozófiai kérdések. E kérdések megszületésénél „bábáskodnunk” kell akkor is, ha – a filozófia természeténél fogva – a válaszok bizonytalanok. Meggyőződésünk szerint minden fiatalnak szüksége van a mindennapoktól elrugaszkodó problémafelvetésekre és elmélyedésekre, hiszen ez a személyiségformálás egyik hatékony (két és fél ezer éves) eszköze. Ugyanakkor a filozófia tantárgy sajátos tartalmaival és tanítási-tanulási módszereivel a kulcskompetenciák fejlesztésének sokféle lehetőségét kínálja. A cikk a NAT-ból kiindulva a tantárgyban rejlő fejlesztési lehetőségeket veszi számba.

A FILOZÓFIATANÍTÁS HELYZETE A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN

Mielőtt a magyar közoktatás alapidokumentumában megjelenő fejlesztési kívánalmak lehetőségeit vennénk számba a filozófiatanításban, szükséges áttekintenünk a tantárgy közel két évtizedes történetét.

A rendszerváltást követően a középiskolai filozófiatanítás mint a marxista ideológia feltételezhetően leghívebb közvetítője elveszettnek látszott. A tantárgy eltörlésére tett kísérlet nem szervezett módon történt, nem kínált fel senki sem más alternatívát, sőt még az sem mondatott ki, hogy a továbbiakban nem kötelező filozófiát tanítani.

A középiskolák elbizonytalanodása a kötelező–nem kötelező kérdésében a mai napig érzékelhető. Ennek a tisztázatlanságnak tudható be, hogy ma sincs reális adatunk a filozófiát tanító iskolák számáról, a tanítási órák heti megoszlásáról, a csoportlétszámokról, a használatos tankönyvekről, a mindennapi sikerekről és gondokról. Több iskolában a történelemórákhoz kapcsolták a filozófiát, így a történelemtanár burkoltan kapott pluszórákat, vagy egyéb modultárgyak kiegészítése lett. Mivel a dokumentált és a valós filozófiaórák nem fedik egymást sem számban, sem minőségben, ezért nem juthattunk eddig pontos számadatokhoz.

Arról, hogy a filozófia mégis jelen van a magyar közoktatásban, elsősorban az országos és a nemzetközi versenyek, valamint az érettségik-felvételik nyújtanak bizonyítékot.

Érettségizők száma		Az Országos Tanulmányi Versenyre jelentkezők száma	A Nemzetközi Filozófia Olimpiára jelentkezők száma	A Nemzetközi Filozófia Olimpián részt vett
2007				
Középszint: 643 (felvételi-beszámítás: 49)	Emelt szint: 15 (felvételi-beszámítás: 1)	254	15 (angol, német vagy francia nyelven kell adott témából esszét írni)	2 diák, 2 tanár Törökország
2008				
Középszint: 305 (felvételi-beszámítás: 34)	Emelt szint: 21	220	16 (angol, német vagy francia nyelven kell adott témából esszét írni)	2 diák, 2 tanár Románia
2009 (MÁJUS–JÚNIUS)				
Középszint: 382	Emelt szint: 14	231	14 (angol, német vagy francia nyelven kell adott témából esszét írni)	2 diák, 2 tanár Finnország

Forrás: OH-honlap

A tantárgy presztízsét napjainkban a filozófiatanári konferenciák és egyéb események is megalapozzák. (Ilyen például a FIDI, a Filozófiai Diáktalálkozó, amely egy adott filozófiai probléma megvitatására szervezett többnapos tanár-diák országos találkozó, vagy ilyenek a filozófia teadélutánjai.)

A TANTÁRGY ALAPDOKUMENTUMAI, ALAPELVEI

Ahhoz, hogy ez a jelenlét valósággá váljon, egy elkötelezett csapat kitartó munkájára volt szükség. A tantárgy alapidokumentumait ugyanazok a szakemberek hozták létre a filozófiatanári közösség jóváhagyásával. A tantárggyal foglalkozó bizottságok tagjai között középiskolai tanárok és egyetemi oktatók (Budapest, Debrecen, Veszprém) egyaránt megtalálhatók.

Következtesen érvényesülnek bizonyos alapelvek a tantárggyal kapcsolatos összes dokumentumban, így kivételes módon biztosított a dokumentumok koherenciája.

Az alapelvek közül kiemelkedő szerepet kapott a tanári, módszertani és strukturális szabadságot biztosító hármasság. Ez az elv a tartalmi megközelítési lehetőségek alternatíváit biztosítja, vagyis választhatók kiindulásként a *filozófiai problémák*, a *kiemelkedő filozófusok*,

a korszakok és irányzatok. Ennek alapján tehát adottak a lehetséges tanítási utak: a problémaközpontú, tematikus, kronologikus, valamint a korszakok és irányzatok köré építkező tanítási struktúra.

A másik alapelv a filozófiatanítás céljaival összefüggésben határozza meg az értékelési szempontokat, amelyek az érettségi és az Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny kritériumrendszerét teszik egyértelművé. Az értékelendő ismeretek és képességek minden dokumentum szerint a következők:

- a filozófiai probléma felismerése (életműben, szövegben, korszakban);
- filozófiatörténeti tudás: a filozófiai probléma időbeli megjelenésének ismerete – az interdiszciplinaritás felfedezése;
- érvelési képesség, reflektálás a problémára, egyéni meglátások.

Érdekes lehet a dokumentumok létrejöttének sorrendje.

- A nemzetközi filozófiaverseny (IPO) megszületésének évében, 1995-ben Magyarország is el akarta küldeni képviselőit Lengyelországba, ezért egy elkötelezett csapat válogatót versenyt szervezett az IPO szabályai szerint.
- Ez a szabályzat lett az alapja az 1998-ban jóváhagyott filozófia Országos Középiskolai Tanulmányi Versenynek (OKTV-nek).
- Ezzel párhuzamosan és ennek szellemében készültek el a filozófia érettségi vizsgakövetelményei, vizsgaleírása (2001).
- Végül elkészült a kerettanterve (2002).
- Az elmúlt két évben ezek a dokumentumok ugyan kiegészültek a középszintű írásbeli érettségi vizsgaleírásával és az OKTV első fordulójának szabályzatával, de alapelveikben nem változtak.

LEHETŐSÉGEK A FILOZÓFIATANÍTÁSBAN

A filozófia tantárgy helyének, szerepének meghatározását a Nemzeti alaptanterv perspektívájából érdemes megvizsgálni. Nyilvánvaló, hogy annak a tantárgyi területnek lehet legitimitása, az maradhat meg a közoktatás palettáján, amelyik megfelel a NAT irányelveinek, az iskolai nevelés-oktatás közös értékeinek, és hozzá tud járulni a meghatározott követelmények megvalósításához, valamint alkalmat kínál a kiemelt kulcskompetenciák fejlesztésére.

A filozófia tantárgy helyét keresve vizsgálódásunk tehát az irányelvek és a kulcskompetenciák, valamint az azokra épülő kiemelt fejlesztési feladatok megvalósulásának lehetőségeit veszik számba.

Irányelvek, az iskolai nevelés-oktatás közös értékei

A középiskolai filozófiatanítás az európai filozófia megszületésétől, a preszokratikától tekinti át a teljességre vonatkozó alapvető emberi kérdéseinket, a filozófiai problémákat, korszakokat. Így kiemelkedő szerepet tölthet be műveltségünk megalapozásában, az ismeretek horizontjának kitágításában, a tudás interdiszciplináris jellegének megerősítésében és szintézisében, az erkölcsi normák kialakításában. Mint tudjuk, minden tudomány a filozófiából vált ki, ugyanakkor a filozófia a mai napig őrzi az Egészre irányuló egységességi igényét. Amikor a NAT úgy fogalmaz, hogy a „fejlesztési feladatok meghatározásakor az európai, humanista értékrendre és azokra a tartalmakra összpontosít, amelyek Európához tartozásunkat erősítik”, a filozófiatanítás szükségességét üzeni. A NAT-ban és a filozófia dokumentumaiban megjelenő célok nagy részben megegyeznek. A filozófiatanítás céljáról *A kétszintű filozófiaérettségiről* kiadott dokumentumban ezt olvashatjuk: „A filozófia tantárgy tanításának alapvető célja az emberi léttel kapcsolatos kérdések feltevésének és az önálló válaszkeresés képességének alakítása, valamint annak az igénynek a felkeltése, hogy a diák ismerje korának lényegi problémáit és reflektáljon a felvetődő kérdésekre.

A filozófia műveltségünk szerves része. Megismertetése hatásos személyiségformáló erő, oktatási és nevelési célkitűzéseink megvalósításának többféle lehetőségét kínálja. Interdiszciplinaritása révén felfedeztetni az európai kultúra sokszínűségében a közös szellemi gyökereket. Miközben segít elsajátítani a logikus érvelés, a vitatkozás szabályait, a különböző nézetek és vitapozíciók tiszteletére, ekképpen toleranciára nevel. A vita az alternatívák számbavételére és a választás szabadságának, a szabadság korlátainak tudomásulvételére ösztönöz. A vitakultúra, a nyitottság más gondolatok, gondolatrendszerek elfogadásának képessége a ma emberének kívánatos személyiségjegyei.” (KERNER 2005)

Nézzünk néhány konkrét példát! A filozófia is „figyelmet fordít az emberiség előtt álló közös, globális problémákra. Az egész világot érintő átfogó kérdésekre vonatkozóan az egyén, az állam, a civil szféra, a kisebb és nagyobb közösségek felelősségét, lehetőségeit, feladatait hangsúlyozza a világ globalizálódásában rejlő lehetőségek kihasználásában és a veszélyek csökkentésében, elhárításában” (NAT 2007). A globalizáció és a bioetikai témákat minden meghatározó dokumentum tartalmazza: a filozófia tanterve és az érettségi vizsgakövetelmények, ahol a kötelező filozófiai problémák témakörében találjuk meg.

Azt olvashatjuk a NAT-ban, hogy elő kívánja segíteni „a különböző kultúrák iránti nyitottságot”. A célokból következően ez szintén magától értetődő kíváncsi a filozófiatanításban. Az európai gondolkodás, a szellemi élet nem ismert és nem ismerhet határokat a művészetben, a vallásban, a tudományokban éppen úgy, mint a filozófiában. A filozófia természetéből adódóan ugyanakkor nemcsak az európai identitást alakítja, hanem az egyetemes kultúra iránti felelősséget is megerősíti. Kérdései mindig egyetemes jellegűek, diszciplinái a közös emberi problémákat érintik. Kant kérdéseit idézve: Mit tudhatok? Mit remélhetek? Mit kell tennem? Mi az ember?

A közös értékek meghatározásának elvét az alapvető erkölcsi normákról és a világnézeti nevelésről a NAT VI. része tartalmazza: „Minden iskolának – függetlenül az iskola fenntartójától – gondoskodnia kell arról, hogy tanulói elsajátítsák az alapvető erkölcsi normákat, kompetenciákat. Az iskolák felelőssége annak meghatározása, hogy ezek a normák, kompetenciák milyen műveltségi területek részeként és hogyan kerülnek elsajátításra. Az állami és az önkormányzati iskolák sajátossága, hogy nem lehetnek elkötelezettek egyetlen vallás vagy világnézet mellett sem. Kötelesek tiszteletben tartani a szülőknek azt a jogát, hogy gyermekeik világnézeti neveléséről döntsenek. Az iskoláknak pedagógiai programjaikban biztosítani kell a vallási, illetve világnézeti ismeretek, tudás tárgyilagos és többoldalú átadását, anélkül azonban, hogy állást foglalnának vagy tanulóikat állásfoglalásra kényszerítenék ezek igazságtartalmát illetően. A pedagógus kifejezheti saját meggyőződését, de semmilyen formában nem készítheti a tanulókat arra, hogy véleményével azonosuljanak.”

A filozófia éppen az a terület, amely meg tud felelni ezeknek a kívánalmaknak. Két és fél ezer éves történetében diszciplínái között mindvégig megtaláljuk az erényes viselkedésről való elmélkedést; Szókratész etikai intellektualizmusától Arisztotelész *Nikomachoszi etikáján* át eljutunk Kant *kategorikus imperatívuszának* értelmezéséig, majd a mai etikai álláspontok megvitatásához. Természetesen nehéz lenne ma Szókratésszel egyetértve azt vallani, hogy *tudni és tenni a jót ugyanaz*, nem hihetjük, hogy a moralitás csupán elméleti alapon kialakítható, de azt gondolhatjuk, hogy az etikai elvek és konkrét erkölcsi szituációk közös megvitatásának lehet hatása az alapvető erkölcsi normák kialakulására.

A világnézeti neveléshez hozzárendeli a NAT a világnézeti ismeretek biztosítását. A filozófia képes megmutatni azokat a lehetséges gondolati utakat, amelyek ismerete hozzásegítheti a fiatalokat a saját út kigondolásához. Ha a filozófia elkötelezné magát egyetlen elmélet igazsága mellett, már meg kellene szünnie, hiszen a filozófia lényege, hogy története során csak keresi az igazságot. A filozófiatanításban eleve kizárt tehát az elkötelezettség bármely gondolati rendszer mellett.

A kulcskompetenciák fejlesztésének lehetőségei

A NAT-ban számba vett kulcskompetenciák a személyes létezés és a társadalmi beilleszkedéshez kötődnek.¹ Kialakulásuk a felnőttlét szerepköreinek betöltését, sikerét és az egyéni boldogulást határozzák meg, tehát az iskolai tantárgyi tartalmakat a kompetenciafejlesztés lehetősége erősen befolyásolja.

A filozófia tantárgy sajátos tartalmaival és tanítási-tanulási módszereivel a kulcskompetenciák fejlesztésének sokféle lehetőségét kínálja.

A tartalmak meghatározásának nehézsége éppen a filozófia sajátosságából adódik. „A tantárgy tanítási anyagának megjelölése a filozófia meghatározásának nehézségéből adódik. Nem létezik egy igaz filozófia, hanem csak kérdések vannak, melyek nagy része

¹ Anyanyelvi kommunikáció, Idegen nyelvi kommunikáció, Matematikai kompetencia, Természettudományos kompetencia, Digitális kompetencia, Hatékony önálló tanulás, Szociális és állampolgári kompetencia, Kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia, Esztétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképeség.

állandó; és válaszok, melyek az emberi gondolkodás történetében igen különbözök. Jaspers szerint a filozófia »úton levést« jelent. Léttjogosultságát ma is az ember azon értelmi-érzelmi igénye adja, mely a lét egészének megértésére irányul. (Ez igaz lehet akkor is, ha éppen a megértés lehetetlenségével szembesülünk.) Ennek az igénynek a felkeltésére, illetve megerősítésére a középiskolában már lehetőség és szükség van.” (KERNER 2005)

A filozófia tanításának alapvető módszerei több kulcskompetenciát érintenek, ugyanakkor az elérendő célok és a tartalmak felől közeledve is a kompetenciák fejlesztéséhez jutunk. A célok, a tartalmak és a módszerek nem választhatók külön a filozófiatanítás esetében. Így a filozófiatanításban rejlő lehetőségeket vizsgálva talán az a legcélszerűbb, ha a tanítás kiemelt területeiről beszélünk.

A továbbiakban három fő területen nézzük meg a NAT-ban található kulcskompetenciák megjelenését.

A filozófiatanítás kiemelt területei és a kulcskompetenciák megjelenése

1. Szövegértelmezés, szövegalkotás
2. Érvelési kultúra, vitakultúra kialakítása: a másik fél véleményének, álláspontjának megértésére irányuló attitűd kialakítása – nyitottság
3. A filozófia és kapcsolódásai; a mindennapokkal, a vallással, a tudományokkal és a művészettel

SZÖVEGÉRTELMEZÉS, SZÖVEGALKOTÁS

A filozófiai tárgyú szövegek feldolgozása a legmagasabb szintű szövegértésre készítene fel. A szövegértési és a szövegalkotási kompetencia az *anyanyelvi kommunikáció* része, amelynek fejlettsége alapvetően meghatározhatja a társadalmi és az egyéni sikert, befolyásolja a továbbtanulási lehetőségeket. A filozófiai tárgyú szövegek megértésének fejlesztésével felkészíthetjük diákjainkat a tudományos szövegek olvasására. Erre a szintre minden fiatalnak szüksége lehet, de különösen fontos szerepet játszhat a pályaválasztásban, a felsőfokú tanulmányok sikerességében. A szöveg megértés feltételezi és egyben fejleszti is a kognitív képességeket, például a lényegkiemelést, a szövegkontextus ismeretében a többsíkú értelmezést vagy éppen a logikai képességet, és ez már elvezet a *matematikai kompetencia* fejlesztéséhez. A filozófiai szövegek gyakran a formális logika szabályaira épülnek, vagy éppen a matematikai logika érvrendszerével élnek (például Zénon apóriái).

Ezek a szövegek gyakran irodalmi színezetet kapnak, illetve irodalminak mondhatók. Plátón *Lakomája* vagy Nietzsche *Zarathustrája* olyan szövegstruktúrák megismerését teszik lehetővé, amelyek elágazásaik révén komplex szövegismeretre és megértésre készítene fel. A filozófiától nem idegen a képiség (eidetikusság jellemzi már az első filozófiai szövegfragmentumokat, például Hérakleitosz töredékeit), de a fordított lehetőség sincs kizárva, hiszen a magyar irodalomban gyakran a líra hordoz filozófiai tartalmakat. Madách, Babits vagy József Attila költészete és persze az európai irodalom több műve erősen összefonódott a filozófiával, így a műveltségterületi integráció kikerülhetetlen a filozófiatanításban.

Az anyanyelvi kommunikációt tehát az esztétikai-művészeti tudatossággal és kifejezőképességgel együtt is fejlesztjük a filozófiaórákon. A filozófia módot adhat a művészeti ismeretek felhasználására oly módon, hogy a diszciplínák közötti kapcsolódások felismerése biztosítja azt a szellemi örömet, amely néhány fiatalt az elmélyedésre motivál.

Az anyanyelvi kommunikáción belül a szövegértéssel és -alkotással kapcsolatba hozható az önálló tanulás kompetenciájának fejlesztése. A tanítási órákon a filozófiai szövegek megértésének folyamatáról kell beszélnünk, mivel kezdetben biztosan tanári irányításra van szükség, és csak lépésről lépésre haladva érhető el a szövegek megértése. Csakis módszertani következetességgel (struktúrafelismertetés, vázlat, ábra, lényegkiemelések, fogalomértelmezések, szövegátalakítások stb.) és gyakorlással érhetünk célba, ugyanakkor ennek a tanulási útnak lehet egy másik hozadéka: kialakulhat, illetve finomodhat, variálódhat az önálló tanulás egyéni stratégiája. A szövegfeldolgozó órákon gyakori a közös munka, olyan feladatokra gondolunk, mint például a tapasztalatok és az elvont ismeretek együttes felhasználása, az új kérdések megfogalmazása, a probléma továbbgondolása, mindennapi kontextusba helyezése. A *szociális kompetencia* fejlesztésének a páros, a kooperatív vagy a csoportmunka a legjobb terepei. Az *állampolgári kompetencia* jó példa arra, hogy a filozófiai tartalom és a módszer hogyan játszik egymásra a fejlesztésben. A *társadalomelmélet* mint a filozófia diszciplínája történeti nézőpontból kerül a témák közé, a vitákban pedig a társadalom színtereit imitálva gyakoroltatjuk a *demokratikus magatartást*.

A filozófiai szövegekkel kapcsolatosan – akár olvassuk, akár alkotjuk – nemcsak megengedett a nyitottság és a kritikus gondolkodás, hanem elvárt, hiszen ez a filozófia lényege. Ezért számíthatunk a tanulói motiváltságra, az önálló elmélyedésre.

ÉRVELÉSI ÉS VITAKULTÚRA: A MÁSIK FÉL VÉLEMÉNYÉNEK, ÁLLÁSPONTJÁNAK MEGÉRTÉSÉRE IRÁNYULÓ ATTITŰD KIALAKÍTÁSA

Az érvelési kultúra, a vitakultúra kialakítása a filozófiatanítás egyik fő célja. Tapasztalataink alapján igen sok tennivaló van ezen a területen. Annak ellenére, hogy minden műveltségterületen lehetőség adódhat a kulturált vitára, sajnos a fiatalok többsége a 11–12. évfolyamon nincs tisztában a vita szabályaival, az érvek szerepével, a meggyőzési szándék és a tolerancia kapcsolatával. A filozófiával kapcsolatban meg kell különböztetnünk a vitát és a vita fogalmát. A filozófia története felfogható úgy, mint az egyes filozófiai álláspontok vitatásának története. (Whitehead angol filozófus megjegyzése szerint: „Az egész európai bölcsélet nem egyéb, mint Platónhoz fűzött lábjegyzet.”) Ez tehát a filozófia gyakori alaphelyzete, a filozófusok általában az értekezés, illetve esszé műfajában vitatják elődeik vagy kortársaik álláspontját. Ezt várjuk el egyébként az országos versenyen részt vevőktől is; az esszé műfaja lehetőséget ad az egyéniség megnyilvánulására, az érvek következetes felmutatására. A filozófiai probléma megvitatása szóbeli műfajként is értelmi hangsúlyokkal történik. Az álláspontok ütköztetéséből azonban már vita alakul ki. Filozófiaórákon a valódi vita kialakulása a téma függvénye. Általában a jelen problémáit érintő kérdésekben motiváltak tanulóink, mint például a globalizáció, a bioetika, a környezetszennyezés vagy

a tudás szerepe napjainkban témavariációi sikeresek. Ezek a témák a NAT kívánalmainak is megfelelnek, hiszen korunk problémáit feszegetik: a *környezettudatosság*, a *gazdasági lehetőségek számbavétele*, *globalizálódó világunkban a tisztánlátás meghatározó jelentőségűek*.

A filozófiában a vita tehát egyszerre cél és eszköz. A tanítási órákon a vita a logikus érvelés tanításával többek között a *matematikai kompetencia* fejlesztésére biztosít lehetőséget, míg az *anyanyelvi kommunikáció* hatékony és speciális fejlesztésének is tere, hiszen olyan nyelvi apparátust kell mozgósítaniuk a vitában részt vevőknek, amelyre a közéletben is nagy szükségük lesz. Az *aktív állampolgárságra* és a *demokráciára nevelés* a vita által úgy valósul meg, hogy a *kritikai szellem* is fejlődik. A *szociális és állampolgári kompetencia* megalapozása nem lehetséges a kulturált vitától elválaszthatatlan *toleráns magatartás* kialakításától, hiszen a különböző vitapozíciók elfogadása nélkül zsákutcába jutunk. A vita így nemcsak módszer, hanem cél is, hiszen felkészít a társadalmi szerepekre, az *önismeret* fejlesztésével pedig a pályaválasztáshoz adhat reális jelzéseket.

A FILOZÓFIA KAPCSOLÓDÁSA A MINDENNAPOKKAL

Ha a filozófiai problémák és a mindennapok között nem keressük a kapcsolatot, akkor éppen az egyik legfontosabb célunkról mondunk le. Az egyik filozófia-tankönyv bevezetőjében az olvasóhoz szóló ígéret a filozófiatanítás értelmére mutat rá: „Felfedezitek majd, hogy a filozófiának köze van az élethez, a saját életetekhez is, csak másképpen közelít hozzátok, mint az eddig megszokottak. Megértitek majd, hogy a szellemi kultúra egységes egész, melynek kapcsolódási pontjaira talán most fogtok nagy örömmel rátalálni. A legfontosabb, hogy merjétek vitatni, továbbgondolni a különböző álláspontokat, akarjatok tisztán látni, a lényegre megragadni. Ha így tesztek, akkor ezeken az órákon hasonlatossá fogtok válni az ókori görögökhöz, akik számára életforma volt a filozófia, a bölcsesség szeretete.” (ÁRON–JÓCSÁK–KALMÁR–KERNER 2007)

A filozófiai problémák mindennapi aspektusai egyaránt érinthetik az egyéni létszférát és a társadalmat, sőt az egyetemes emberit. Például az ember és a világ viszonyának filozófiai problémaként való végiggondolása az *énkép* és az *önismeret* területén adhat megerősítést, vagy a természet és az ember kapcsolatának akár történeti áttekintése a *környezettudatos magatartást* alakíthatja (a természettel együtt élni, legyőzni, ma megőrizni vagy megmenteni). Megtapasztalhatják tanulóink a fordítottját is, vagyis a mindennapi gondolkodás szintjéről felemelkedhetnek a filozófiához. A közvetlen hasznosság mindennapi gondolkodásunkban meghatározó szerepet játszik, de vannak esetek, amikor cselekedeteink indítéka nem lehet a hasznosság. Ezen az úton eljuthatunk az erkölcsi jó, illetve az ehhez kapcsolódó szabadság kérdéséhez. A filozófia adottsága egyfajta sajátos gondolkodásmód közvetítése, amelynek hatása pontosan nem prognosztizálható, de a *lelki egészséget* befolyásolhatja. A gondolkodás sokrétegűségének megtapasztalása az elmélyülésre képes felelős ember személyiségét biztosan alakítja.

A FILOZÓFIA KAPCSOLÓDÁSA A VALLÁSSAL, A TUDOMÁNYOKKAL ÉS A MŰVÉSZETTEL

Az interkulturális, interdiszciplináris kapcsolatok feltárásával ahhoz a megvilágosodási folyamathoz járulhat hozzá a filozófiatanítás, amelynek során tanulóink számára kiderül, hogy az emberi civilizáció, az emberi szellem közös produktuma a sokszínűségében is egységes kultúra. Ezek az órák a műveltségterületi ismeretek különböző kontextusokba illeszthetők, helyükre kerülhetnek az eddig öncélúnak gondolt tudásmozaikok, a szubkulturális és az egyéb, iskolán kívüli tapasztalatok is értelmezést kaphatnak.

Talán a művészet és a filozófia közös szellemi gyökereit fedezik fel diákjaink a legsikeresebben. A művészet nyelvén is megfogalmazódnak a filozófiai problémák, hiszen az emberi végesség, a megismerhetőség, a szabadság és annak korlátai, az etika kérdései szorosan kapcsolódnak a művészethez. Vannak például az irodalmi kánonnak olyan alkotásai, amelyek nehezen érthetők filozófiai vetületük ismerete nélkül. Goethe *Faustja*, Madách *Az ember tragédiája*, Babits *Lírikus epilógja* vagy József Attila *Eszmélet* ciklusa csak a megfelelő filozófiai magyarázat által nyerhetnek mélyebb értelmezést. A fordított lehetőség is kiaknázható a filozófiaórákon: például a skolasztikus gondolkodásmód, a középkor világgépének megértetése Dante fegyelmezett tercínáinak vagy Bosch pokolvízióinak és a Carmina Burana részleteinek felidézésével nem jelent gondot.

Heidegger lét- és *semmifogalmainak* vagy Bergson *időfogalmának* megsejtetéséhez a 20. századi irodalom vagy képzőművészet bőséggel kínálja a lehetőségeket. Wittgenstein a nyelv felől közelíti az igazságkeresés filozófiai útját, és arra a következtetésre jut, hogy létezik a kimondhatatlan szférája. Talán éppen ez a szféra a művészet és a filozófia közös területe. Speciális lehetőség adódik a filozófiatanításban az *esztétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképesség* kompetencia fejlesztésére, hiszen az ismeretek összekapcsolódásának, használhatóságának élményét nyújthatjuk, ez pedig a kompetencia kialakításának elengedhetetlen feltételét, a motiváltságot biztosíthatja.

A filozófia és a vallás viszonyában egyértelművé válik – kérdéseik azonossága ellenére is – meghatározó különbségük. A természettudományi ismeretek viszont a filozófia aspektusából világnézeti, világgépi értelmet nyernek. A tudományfilozófiai kérdések közel állnak diákjainkhoz, könnyen belátják, hogy a természettudományos felfedezések paradigmaváltásokhoz vezetnek.

ÖSSZEGZÉS

Vizsgálódásunk alapján megállapíthatjuk, hogy a filozófiatanítás hozzá tud járulni a közoktatás alapvető céljainak eléréséhez, a közös értékek kialakításához, hiszen az európai filozófia megszületésétől és természeténél fogva „az európai, humanista értékrendre és azokra a tartalmakra összpontosít, amelyek Európához tartozásunkat erősítik” (NAT). A NAT által kijelölt kulcskompetenciák fejlesztésének lehetőségeit áttekintve elmondhatjuk, hogy szinte minden kulcskompetencia kialakítását segíteni tudja a filozófia: hatékonyan képes fejleszteni az anyanyelvi kommunikációt, a szociális és állampolgári kompetenciát és az

esztétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképesség kompetenciáját; érinti ezeken kívül a matematikai, a természettudományos és az önálló tanulás kompetenciáját. Kiemelkedő jelentőségű szerepe lehet a műveltségterületi integrációban, hiszen a filozófiaórákon a tantárgyi ismeretek különböző kontextusokba illeszthetők; több diák számára talán ezek az órák lesznek azok az alkalmak, amikor kiderül, hogy az emberi kultúra egységes egész. Egyetlen más tantárgy sem pótolhatja maradéktalanul a filozófiatanítás szerepét az egységes világnézet kialakításában, a tudás szintézisének megteremtésében. Márpedig ha nincs tudásintegráció, akkor a *tanulók alkalmazható, hasznosítható tudásáról* sem beszélhetünk; ha nem segítjük tanulóinkat a tájékozódásban éppen a dolgok sokfélesége közötti kapcsolatok megmutatásával, nagy a veszélye annak, hogy eltévednek abban az információáradatban, amely korunkat jellemzi.

És ez már elvezet a világnézeti neveléshez, a felnőtt embertől elvárt világnézet kialakulásához. A személyiség fejlődésének, a felnőtté válásnak fontos momentuma, hogy megfogalmazódnak ebben az életkorban a világ és az én, az én és a másik viszonyára vonatkozó filozófiai kérdések és azok mindennapi aspektusainak konklúziói vagy éppen alternatívái. Fontos ezeknek a kérdéseknek a feltevése akkor is, ha a válaszok még bizonytalanok. Úgy véljük, minden fiatalnak szüksége van ilyenfajta problémafelvetésekre és elmélyedésekre. Meggyőződésünk szerint nagy úrt jelenhet mindezek elmaradása, ezért sem mondhatunk le a filozófiáról mint a személyiségformálás egyik hatékony (két és fél ezer éves) eszközéről. Az erkölcsi normák megalapozása természetesen minden iskolai szinten megtörténik, illetve meg kell történnie, de a filozófia hagyományos diszciplinájával, az etikával nemcsak gyakorlati, hanem elméleti alapot is adhat.

A kiemelt fejlesztési feladatok közül az énkép, az önismeret, az európai azonosságtudat és az egyetemes kultúra iránti elkötelezettség, az aktív állampolgárságra, demokráciára és a környezettudatosságra nevelés kerülhet a filozófiaórák fókuszába.

Kompetenciafogalmakba szorítva azonban nem fejezhető ki az a sajátos intellektuális öröm, amelyet a filozófia adhat. A 20. század jelentős esszéistája, Gyergyai Albert így zárja az esszéről szóló egyik írását: Az esszé: kaland, a lélek kalandja (GYERGYAI 1974). Illik a filozófiára is ez a meghatározás. A bölcsesség szeretetéhez, a lélek és az értelem kalandjához jó lenne, ha diákjaink közül többen jutnának el!

HIVATKOZOTT IRODALOM

ÁRON LÁSZLÓ – JÓCSÁK MÁRIA – KALMÁR ZOLTÁN – KERNER ANNA (2007): *Filozófia középszintű tanulóknak*. Áron Kiadó, Budapest.

GYERGYAI ALBERT (1974): *Esszé az esszéről*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest.

KERNER ANNA (2005): *A kétszintű filozófiaérettségi*. In *Az érettségiről tanároknak 2005*.

www.okm.gov.hu/letolt/kozokt/erettsegi2005/tanaroknak/filozofia/docs/oo_filobe.doc

Nemzeti alaptanterv 2007 (202/2007 kormányrendelet).

FELHASZNÁLT IRODALOM

ADAMIK TAMÁS – ACZÉL PETRA – ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA: *Retorika*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.

Bevezetés a filozófiába kerettanterve 10/2003 OM-rendelet.

CSAPÓ BENŐ: *A képességek fejlődése és iskolai fejlesztése*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.

CS. CZACHESZ ERZSÉBET: A műfajok és a kontextus szerepe a szövegértésben és a jelentéskonstrukcióban. *Iskolakultúra*, 2002. 12. sz. 9.

HORVÁTH ZSUZSANNA: A szövegértési képesség fejlődésének vizsgálata. *Új Pedagógiai Szemle*, 1996. 7–8. sz. 74–91.

SZÉCSI GÁBOR (2003): *A kommunikatív elme*. Áron Kiadó, Budapest, 2003.

KÖNYVBEMUTATÓ
Október 31-én, szombaton
10.00-13.00 között

É

mint égbolt
Egy művészeti ábécé

A rendvényeinken fotók készülhetnek, ha kifogása van, az ezeken való megjelenés ellen, kérjük, jelezze ezt a foglalkozást vezető múzeumpedagógusnak.
A programváltozás jogát fenntartjuk.

További információ: Juhász Lítza
469-7279 vagy 469-7180, litza.juhasz@szepmuveszeti.hu
Szépművészeti Múzeum, 1146 Budapest Dózsa György út 41.

